

Висновки. Отримані під час діагностики результати сприяють більш цілеспрямованій і науково обгрунтованій організації профілактичних заходів, розробці корекційних заходів щодо формування соціально прийнятної поведінки неповнолітніх, адже девіації, виявлені під час аналізу мовної картини світу дитини, конкретизують освітньо-виховну роботу з нею у плані реалізації індивідуального підходу. Звісно, проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, що пов'язані з розвитком системи профілактики девіантної поведінки дітей та перспективності залучення аналізу мовлення для її ефективності, що передбачає доцільність подальших розробок у цьому напрямі.

1. Богданова С. В. «Картина мира» несовершеннолетних (по результатам исследования категориальных структур сознания подростков, осужденных за преступления различной тяжести) / С. В. Богданова // Актуальные проблемы психологического обеспечения в уголовно-исполнительной системе. – Москва : ФСИН России, 2006. – С. 136 – 141.
2. Богданова С. В. Психосемантическое исследование сознания несовершеннолетних правонарушителей / С. В. Богданова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/psikhosemantiche>
3. Граудина Л. К., Кочеткова Г. И. Русская риторика / Л. К. Граудина, Г. И. Кочеткова. – Режим доступа : <http://www.sufism.ru/dialog/publ06.htm>
4. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2002. – 304 с.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения / Ю. А. Клейберг. – М. : ТЦ «Сфера», 2003. – 160 с.
6. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
7. Лихачев Д. С. Арготические слова в профессиональной речи / Д. С. Лихачев // Развитие грамматики в лексике современного русского языка. – М. : Наука, 1964. – 321 с.
8. Маніяка-психопата можна визначити по манері мови. – Режим доступу: <http://xn80aqf6ah.com.ua/index.php?newsid=2135>
9. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 608 с.
10. Юськів Б. Н. Образ-концепт правопорушника (злочія) в мовній свідомості українців (на матеріалі галицько-руських паремій І. Франка) / Б. Н. Юськів // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Том 24 (63). – 2011. – №2. – Часть 1. – С. 507 – 515.
11. Юшко О. В. Профілактика девіантної поведінки учнів основної школи України (друга половина XX ст. / О. В. Юшко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydissers.com/ua/catalog/view/238/239/9888.html>
12. Язык наркоманов как отражение социального окружения. – Режим доступу: <http://studentbank.ru/view.php?id=30465&p=8>

УДК 316

Валентина Степко,

кандидат філософських наук, професор кафедри соціології
Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,

Наталія Гребеннікова,

викладач кафедри філософії, політології і українознавства
Київського національного університету технологій та дизайну

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ОЧИМА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена аналізу сутності і особливостей гендерних стереотипів. Автори звертають увагу на прояви дилеми гендерної ідентичності в умовах сучасного суспільства. Наводяться дані тестування, які доводять суперечливе відтворення гендерних стереотипів серед студентської молоді, що перешкоджає процесу гармонізації взаємовідносин статей та досягнення гендерної рівності, самореалізації особистості на засадах формування й розвитку загальнолюдських якостей.

Ключові слова: гендерні стереотипи, маскуліність, фемініність, дилема ідентичності, самореалізація, партнерські стосунки.

The article analyzes the essence, nature and characteristics of gender stereotypes. The authors draw attention to the manifestations of gender identity dilemma in today's society. The data tests that prove controversial reproduction of gender stereotypes among students, which prevents the harmonization of relations

articles and achieving gender equality, self-identity on the basis of the formation and development of human qualities.

Keywords: *gender stereotypes, masculinity, femininity, the dilemma of identity, self, partner relationships.*

У сучасному суспільстві значний інтерес викликає гендерна проблематика, яка у вітчизняній науці знайшла суттєвий резонанс і широко представлена працями таких дослідників, як А. Бова, Т. Бурейчак, О. Вілкова, Н. Грицяк, І. Головащенко, П. Горностай, Н. Лавриненко, Т. Мельник, Т. Надвична, С. Оксамитна, А. Фурман та ін. Актуальність цієї проблеми зумовлена не в останню чергу тим, що сьогодні відбувається широке залучення жінки до сфери суспільного життя, вона вже не пов'язує своє життя тільки з домашнім господарством, турботою про членів родини, а намагається отримати вищу освіту, зробити кар'єру, реалізувати свій особистісний потенціал. У цих умовах змінюється і гендерна функція чоловіка: у ньому все більше хочуть бачити не тільки главу сім'ї, основне призначення якого полягає у матеріальному забезпеченні, а й емоційно-інтелектуальну особу, яка розуміє проблеми дружини, пишається нею та є поряд у повсякденному житті, людину, яка поглиблює стосунки з власними дітьми, знайомиться з їх світом, обізнаний про їх друзів та проблеми [1, с. 179 – 180].

Це потребує зміни тих ролей, що сформувалися та виконувались чоловіками й жінками впродовж тривалого часу та переосмислення правил і норм, які визначали відповідний порядок, врахування при цьому і певних ризиків: для жінки цілком – неможливість повної самореалізації, або перевантаженості, виснаження; для чоловіка – відчуження від сім'ї, непорозуміння та втрати авторитету. Крім того, розширення сфер діяльності, безумовно, потребує і набуття нових якостей та досвіду, оволодіння новими навичками, без чого неможливо успішно діяти в умовах сучасних соціальних змін. Водночас у буденній свідомості зміна гендерного балансу найчастіше розглядається як прояв кризи фемінності або маскулінності.

Тому актуальною теоретичною проблемою є виявлення сутності, природи, проявів та особливостей гендерних стереотипів. В дослідницькій літературі вони визначаються як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, які формуються на основі їх гендерно-рольової поведінки, усталеності ролей і видів діяльності для чоловіків та жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [2, с.159]. Усі наявні гендерні стереотипи науковці поділяють на три групи [3, с.143 – 144, 153, 178 – 179].

Перша група – це стереотипи маскулінності-фемінності – нормативні уявлення про соматичні, психологічні, поведінкові властивості, що характерні для чоловіків та жінок. Відповідно до них вважається, що чоловікам властиві такі якості як компетентність, домінантність, незалежність, агресивність, самовпевненість, схильність до логічного міркування, здібність керувати своїми почуттями. А жінки більш пасивні, залежні, емоційні, турботливі і ніжні.

Друга група стереотипів пов'язана зі змістом праці чоловіків і жінок: традиційною для чоловіків вважається інструментальна діяльність, творча і керівна; для жінок – виконавча, обслуговуюча діяльність, що пов'язана з експресивною сферою.

Третя група стереотипів стосується розподілення сімейних і професійних ролей відповідно до статі. Для чоловіків головні ролі – професійні, для жінок – сімейні. Саме тому вважається, що «нормальний» чоловік намагається зробити кар'єру, досягти професійного успіху; «нормальна» жінка хоче вийти заміж, мати дітей, вести домашнє господарство.

Відповідно до гендерних стереотипів, які тривалий час визначали поведінку представників різної статі, для чоловіків нормативною і бажаною вважалася маскулінність, а для жінок – фемінність. Слід зазначити, що і до сьогодні найбільш типовими маскулініними якостями вважаються інтелект, раціональність, незалежність, активність, сила (як фізична, так і психологічна, чи сила характеру) авторитарність, агресивність, стриманість в емоційних проявах, схильність до ризику, здатність до досягнень. А типовими фемінними якостями вважаються емоційність, м'якість, слабкість, турботливість, практичність, консерватизм, інтуїтивність, реалістичність, комунікативність, сенситивність, емпатійність [4, с. 138].

Чим можна пояснити існування гендерних стереотипів? На це питання існують різні відповіді. Прихильники біодетермінізму вважають, що саме анатомо-фізіологічні особливості статі є основою цих відмінностей, оскільки саме вони, на їх думку, становлять основу і структуру як біологічного, так і

соціального життя. Серед психологів поширена думка, яка найчастіше пов'язує відмінності у поведінці чоловіків і жінок із особливостями гормональної природи кожної статі, що впливає на наявність рис маскуліності та фемінності. Останнім часом науковці прийшли до висновку, що значний вплив на формування і закріплення гендерних стереотипів здійснює соціокультурне середовище. Саме цей підхід розглядається як найбільш конструктивний у розв'язанні проблеми подолання гендерної нерівності у сучасному суспільстві.

Так склалося, що історично від чоловіків та жінок очікували виконання більшою чи меншою мірою різних соціальних ролей в усіх суспільствах відповідно до тих ціннісно-нормативних уявлень, які формувалися й відтворювалися у процесі соціально-історичного розвитку. Виконувани чоловіками й жінками соціальні ролі, безумовно, змінювалися, і в цьому легко переконатися, порівнявши їх заняття у доіндустріальному, індустріальному та постіндустріальному суспільствах. Так, жорсткі умови існування сім'ї у доіндустріальному суспільстві (унаслідок низької продуктивності праці, залежності від сил природи, високої передчасної смертності тощо) потребували чіткої сімейної ієрархії, авторитарного типу відносин, яким відповідали патріархальна сім'я. У такій сім'ї коло обов'язків чоловіка і жінки чітко детерміновано: чоловік – це глава сім'ї, її годувальник і охоронець, виконавець важкої фізичної роботи, і таке його призначення потребувало сили, витривалості, мужності; жінка – це дружина і мати, організатор і виконавець роботи у сімейному господарстві, її обов'язки – турбуватися про виховання дітей, організацію побуту і споживання. Індустріальне суспільство, що залучило жінку до суспільного виробництва, зробило розподіл обов'язків у сім'ї більш гнучким і демократичним, однак чоловік у більшості випадків залишався основним (хоча вже не єдиним) годувальником сім'ї, і характер сімейних ролей чоловіка і дружини значною мірою залишився традиційним. У сучасному ж суспільстві, що найчастіше визначається як постіндустріальне чи інформаційне, жінка отримала значну свободу, оскільки вона має можливість брати активну участь у всіх сферах суспільного життя [5, с. 95].

На цю тенденцію звертають увагу багато дослідників, хоча їхня інтерпретація позбавлена жорсткого економічного детермінізму. Ж. Ліповецький пов'язує місце та роль жінки з її залежністю/незалежністю від чоловіка, що дає йому підстави виділити три епохи, яким властиве певне ставлення до жінки. Так, якщо за першу – жінку, за його концепцією, наділяли демонічними рисами та ставилися до неї з презирством, то за другу – жінку звеличували, ідеалізували та підносили до небес. Однак в обох цих випадках жінка перебувала у залежності від чоловіка, усі думки про неї склалися в його голові і вона була такою, якою її хотів бачити саме чоловік. Що стосується сучасної – третьої – то вона, на думку Ж. Ліповецького, є продуктом жіночої самотворчості, оскільки в ній жінка здатна до творчої самореалізації, здатності замислюватися і творити ніким не регламентоване майбутнє [6, с. 335 – 347].

Але ця зазначена загальна тенденція суперечливо втілюється у сучасному житті, оскільки залишаються певні проблеми на рівні як суспільства, так і відносин у сім'ї і у міжособистісних відносинах, на що звертають увагу провідні науковці. Ж. Ліповецький констатує, що реальне втілення образу третьої жінки є суперечливим результатом зміщення «просунутого» рівноправ'я і все ще наявного нерівноправ'я. З цим можна погодитися, бо в наші дні жінки, безперечно, домоглися для себе права на економічну незалежність, права виконувати будь-яку роботу та будь-які, навіть високі обов'язки, але все ще в широких масштабах зберігається розподілення на працю чоловічу та працю жіночу; жінки зараз у більшості своїй займаються трудовою діяльністю, однак те, що має перевагу частка їх участі в домашній праці, поки ще кидається в очі [6, с. 350]. У. Бек зауважує, що у багатьох сферах професійної діяльності жінки захопили «кораблі, що тонуть» [7, с. 153], тобто вони зайняті там, де є низький рівень заробітної плати, та професії не є престижними, а Л. Мартін, який впровадив термін «скляної стелі», намагався цим підкреслити наявність штучно створених бар'єрів, що засновані на забобонах відповідно до яких жінки не можуть просуватися по службі і займати керівні посади [8, с. 143 – 144]. Тобто незважаючи на наявність можливостей для самореалізації як особистості жінка все одно має ще значно гірші соціальні шанси.

А. Н. Лавриненко звертає увагу на проблему дилеми ідентичності, яка пов'язана з тим, що як жінка, так і чоловік намагаються сьогодні впоратися і з професійними обов'язками, і з домашнім господарством однаково успішно, що нерідко веде до стресу, оскільки подібне поєднання не завжди під силу людині [9, с. 148]. Цю ситуацію можна визначити і як сутнісну суперечність гендерної

ідентичності: спробу не виходити за межі гендерних стереотипів та дотримуватися їх або спробу руйнації традиційних уявлень про гендер та намагання реалізувати свій особистісний потенціал, який переважно замикається на професії чи на родині. Обидві практики містять у собі значні проблеми, оскільки і особистість, і суспільство недостатньо підготовлені до нової практики, яка пов'язана не просто з поєднанням у особистості якостей маскулітності й фемінності, а з реальною можливістю формування та розвитку таких цінних рис особистості, як емпатія, увага до навколишніх, впевненість, незалежність [8, с. 301].

Оскільки саме належність до певної статі тривалий час визначала зміст процесу виховання хлопчиків та дівчаток, соціальні уявлення про маскулітність та фемінність, виникає потреба з'ясувати наскільки сучасна молодь перебуває у пастці гендерних стереотипів. Певною відповіддю на неї є тестування групи студентів третього курсу (25 студентів), які навчаються у Київському національному університеті технологій та дизайну на факультеті мехатроніки та комп'ютерних технологій. Головна гіпотеза цього дослідження – у молодіжному середовищі відбувається суперечливе відтворення гендерних стереотипів. Отримані результати розміщені у таблиці.

Таблиця 1

Ставлення студентів до гендерних стереотипів

Запитання	хлопці		дівчата	
	так	ні	так	ні
Дівчатка більш слухняні, ніж хлопчики	9	9	4	3
Дівчатка краще ставляться до природи	15	3	6	1
Хлопчики можуть краще оцінити складне становище	17	1	4	3
Хлопчики відчувають сильне бажання відрізнитися	9	9	1	6
Хлопчики більш обдаровані з математики	14	4	4	3
Дівчатка більш чутливі до атмосфери, в якій вони живуть, важче переносять біль, страждання	14	4	6	1
Дівчатка вміють краще висловлювати свої думки	10	8	3	4
У хлопчиків кращою є зорова пам'ять, а у дівчаток - слухова	14	4	2	5
Хлопчики краще орієнтуються у просторі	17	1	3	4
Хлопчики більш агресивні	14	4	3	4
Дівчатка менш активні	8	10	1	6
Дівчатка більше спілкуються, надають перевагу великим компаніям, а не вузькому колу друзів	9	9	2	5
Дівчатка більш лагідні	18	0	6	1
Дівчатка легше підпадають під чужий вплив	11	7	3	4
Хлопчики більш заповзяті	11	7	2	5
Дівчатка більш боязкі	15	3	5	2
Дівчатка частіше страждають від комплексу неповноцінності	15	3	2	5
Дівчатка менш змагаються між собою	5	13	2	5
Хлопчикам більш важливо заявити про себе, продемонструвати свої здібності	13	5	5	2
У хлопчиків більше схильності до творчої роботи, в той час як дівчатка краще пораються з монотонною працею	9	9	1	6

Ми не будемо давати аналіз усім позиціям, хочеться звернути увагу лише на ті, які прямо стосуються нашої проблеми. Наприклад, на питання «Хлопчики можуть краще оцінити складне становище», було отримано 12 позитивних відповідей проти 4. Це не означає, що дівчатка не можуть розв'язувати складні завдання. Але саме такі варіанти відповіді вказують на те, що саме від хлопчиків

(чоловіків) очікують правильного рішення у складній ситуації. А дівчатка поки що не готові виходити з тіні та брати на себе відповідальність. З цим запитанням пов'язані і твердження, що «Дівчатка менш активні», з ним погодилися 8 хлопців, але не погодилося 10 хлопців та 6 дівчат. А от у питанні «Дівчатка легше підпадають під чужий вплив» – позитивну відповідь дали 11 хлопців, а заперечили їй 4 дівчаток, хоча, як свідчать фахівці, саме у спілкуванні з людьми у дівчаток є певні переваги, оскільки вони частіше намагаються дотримуватися своєї точки зору і не сприймати на віру думку іншого. У хлопців же спрацьовує стереотип, що якщо дівчатка є фізично слабші, то вони є і більш залежними. Твердження щодо того, що «Дівчатка більш боязкі» вказує на те, що, на відміну від хлопців, вони намагаються, передовсім, оцінити ситуацію, а не діяти відразу, тому витрачають певний час на прорахування можливих наслідків. Більш точною тут була б теза, що дівчатка є більш обережними, і ця якість закладена в них природою материнства. Позиції у питанні «Дівчатка частіше страждають від комплексу неповноцінності» показують, що тільки 2 дівчини заперечують це твердження, а 15 хлопчиків його підтримують. Однак, як свідчить практика, якщо у людини сформовані комплекси, то це аж ніяк не пов'язано із її статтю. Від комплексів страждають не тільки дівчатка, а й хлопчики. Заслуговує також на увагу відповідь на запитання «Дівчатка менш змагаються між собою»: заперечили це твердження 13 хлопчиків і 5 дівчат, що можна пояснити розумінням наявності якостей до змагання та лідерства не належністю до певної статі, а особистісними якостями, які були сформовані в процесі розвитку дитини.

Загалом, можна зазначити, що важливою складовою у подоланні гендерних стереотипів є не пошук та намагання протиставлення певних характеристик представників протилежної статі, а формування партнерських стосунків між ними як у суспільному, так і в особистісному житті, що дасть змогу краще використати той потенціал, який має кожна людина, і розвинути ті якості, яких їй не вистачає.

1. Готтман Дж. Мужчины и женщины с одной планеты / Джон Готтман; [пер. с англ. С.Чернецова]. – М.: Эксмо. 2012. – 416 с.
2. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи. В кн.: Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. / С.М. Оксамитна. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 157 – 181.
3. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. Клецкиной. – СПб.: Питер, 2003. – 479 с.
4. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. В кн.: Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. / Горностай П.П. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 132 – 153.
5. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: Тов. «Основа-Принт», 2009. – 248с.
6. Липовецкий Ж. Третья женщина. [Електронний носій] / Ж. Липовецкий. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Socsolog/lipov/11.php
7. Бек У. Общество риска, на пути к другому модерну / У. Бек – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
8. Берн Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.
9. Лавриненко Н. Гендерные отношения в украинской семье / Н. Лавриненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – №1. – С. 138 – 162.

УДК 159.964.21 (7124)

Владислав Вербець

доктор педагогічних наук, професор кафедри політології та соціології
Рівненського державного гуманітарного університету

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РЕГУЛЯЦІЇ КОНФЛІКТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ

У статті аналізується ескалація соціально-психологічного напруження у молодіжному середовищі в контексті соціальних трансформацій українського суспільства, репрезентуються результати соціально-педагогічного моніторингу ціннісних орієнтацій молоді та пропонуються рекомендації щодо переведення потенціалу особистості в соціально продуктивний простір.

Ключові слова: конфліктний потенціал, молодіжне середовище, соціально-педагогічний моніторинг, ескалація напруження.